

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

Литвиненко Олена Олександрівна

УДК 159.923:159.937:801.82

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ
ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор,
Ващенко Ірина Володимирівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри загальної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
Засєкіна Лариса Володимирівна,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедри загальної та соціальної психології;

кандидат психологічних наук,
Білик Тетяна Миколаївна,
Херсонський державний університет,
старший викладач кафедри загальної та соціальної психології

Захист відбудеться «29» грудня 2014 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.26 Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України за адресою: 03187, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 2а.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «28» листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Траверсе

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процес пізнання дійсності, передачі досвіду, формування художнього смаку, отримання естетичної насолоди відбувається, передусім, через тексти. Від того, яким чином і наскільки ефективно буде сприйнято текст, залежить специфіка перебігу подальших процесів, таких як розуміння змісту, його оцінка, запам'ятовування, або забування та ін. Зважаючи на індивідуальні відмінності людей, текстові одиниці не ідентично впливають на тих, хто їх сприймає, в наслідок чого, у свідомості читачів формуються різні, іноді антиномічні образи одного тексту. У зв'язку з цим підвищується потреба у вивченні індивідуально-психологічних особливостей сприймання людиною літературного тексту.

Дослідження сприймання усних та письмових текстів здійснювали психологи, лінгвісти, філологи, бібліологи, філософи, педагоги та інші вчені. Різні аспекти взаємодії людини з текстом розкрито у працях зарубіжних (В. Адмоні, Р. Барт, А. А. Брудний, Т. ван Дейк, К. Дойтхен, Г. Гадамер, О. О. Залевська, П. Ліндсей, Д. Норман, В. Ф. Петренко, Т. Сарбін, Ю. О. Сорокін, І. І. Рубо, М. Фуко, Р. Харре та ін.) та вітчизняних (Н. М. Громова, Л. В. Засєкіна, Л. О. Калмикова, Р. В. Кириченко, О. М. Корніяка, С. Д. Максименко, Є. С. Пасічник, Л. І. Романовська, Н. В. Чепелева, А. О. Яцюрик та ін.) науковців. Особливості сприймання та продукування текстів, зокрема літературних творів, відображено в працях Д. мак Адамса, Р. Барта, М. М. Бахтіна, Е. Геннекена, Г. Гессе, І. М. Іванушкіна, Н. А. Карпової, Ю. М. Лотмана, П. Рікера, М. О. Рубакіна, Т. Сарбіна, Н. Фрая, Р. Харре, Д. І. Чижевського, Г. В. Чуланової та ін. Розуміння текстової інформації різної спрямованості та змістової наповненості розкрито в працях Я. Ф. Андреєвої, А. В. Антонова, С. О. Васильєва, Т. М. Дрідзе, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка, В. О. Моляко, О. О. Потребної, Н. Ф. Шевченко та ін.

Процесуальні аспекти сприймання та розуміння текстів досліджено І. С. Варняк, О. А. Кривопишиною, О. І. Нікіфоровою, О. Л. Соболевою, Т. Б. Турчин, Л. В. Ширинкіною та ін. Проте, поза межами експериментального вивчення залишилась проблема індивідуально-психологічних особливостей сприймання літературних текстів. Актуальність даної проблеми та недостатнє її вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Індивідуально-психологічні особливості сприймання літературних текстів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах наукового напрямку досліджень факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розвиток цілісної особистості в контексті соціальних змін: соціальні, психологічні та педагогічні аспекти» (номер державної реєстрації 14БФ016-01). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 22.12.2011 р.). Уточнену

редакцію теми дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 10 від 22.05.2014 року).

Об'єкт дослідження – сприймання тексту.

Предмет дослідження – індивідуально-психологічні особливості сприймання літературного тексту.

Мета дослідження – з'ясувати психологічні характеристики та фактори читацької спрямованості, котрі визначають специфіку процесу сприймання літературного тексту.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень проблеми сприймання текстів взагалі та літературного тексту зокрема.
2. Дослідити психологічну структуру процесу сприймання літературного тексту.
3. Визначити індивідуально-психологічні особливості, задіяні у процесі сприймання літературного тексту.
4. Виявити психологічні фактори, котрі визначають специфіку сприймання літературного тексту.
5. Розробити й апробувати програму управління процесом сприймання літературного тексту.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають психологічні теорії і положення про: текст (Т. М. Дрідзе, Ю. М. Лотман та ін.); процес сприймання (О. Є. Баксанський, Д. Брунер, О. М. Кучер, У. Найссер, С. Д. Смірнов та ін.); кодування повідомлень (Р. Барт); розуміння та смислоутворення (С. О. Васильєв, В. В. Знаков, Г. С. Костюк, Д. О. Леонт'єв, С. Д. Максименко, Н. В. Чепелева та ін.); діалогічність текстів (М. М. Бахтін, Г. Г. Гадамер, Б. Ф. Ломов, Н. В. Чепелева, Л. В. Щерба); формування мовленнєвої культури (О. Ф. Бондаренко, І. А. Зимня, О. О. Леонт'єв) взаємодію реципієнта і тексту (Ю. О. Сорокін); суб'єктивні особливості сприймання художньої літератури (М. О. Рубакін, Е. Геннекен та ін.); трикомпонентну структуру процесу сприймання літературного тексту (Л. В. Ширинкіна).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у роботі було застосовано такі **методи дослідження**: а) теоретичні: аналіз науково-дослідницьких джерел, порівняння, класифікація, синтез результатів дослідження, узагальнення та систематизація наукових даних для з'ясування поняттєвого поля сприймання тексту та його теоретико-методологічної бази; б) емпіричні: методики «Шкалювання тексту» (модифікація Ю. О. Сорокіна), «Смисловий аналіз та складання плану тексту», «Виокремлення та опис основної ідеї літературного тексту», 16-RF опитувальник Р. Кеттела, спрямовані на вивчення індивідуально-психологічних особливостей сприймання літературних текстів та визначення структурних компонентів процесу сприймання літературних текстів; в) кількісної обробки: факторний аналіз, метод паралельної факторизації, метод дерев рекурсивного

ділення, критерій Шапіро-Уїлка, критерій Крускала-Уоліса, коефіцієнт кореляції Спірмена. Статистичний аналіз здійснювався за допомогою спеціалізованих пакетів прикладних програм для психологічних досліджень («SPSS 13.0», «SPSS 17.0» та «Microsoft Office Excel 2007»), що забезпечують виконання загальноприйнятих одномірних статистик і багатомірних математично-статистичних методів.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

- вперше виявлено та проаналізовано складові процесу сприймання літературного тексту, а саме: читацьку спрямованість (суб'єкту, акціональну та емоційну); типи роботи людини з літературним текстом (аналітичний, формалізований, інтуїтивний та глибинний); фактори читацької спрямованості (позитивної оцінки опису життєвого шляху, почуттів, роздумів, природи, рефлексії сюжету і складності тексту); розроблено й апробовано програму управління сприйманням літературних текстів;

- конкретизовано зміст поняття «процес сприймання літературного тексту», сутність якого полягає в тому, що це інтегративно-психологічний конструкт який охоплює особливості відображення образу тексту у свідомості читача, обумовлені його індивідуально-психологічними якостями;

- поглиблено уявлення про компоненти сприймання літературного тексту (когнітивний, афективний та конативний);

- набув подальшого розвитку аналіз взаємозв'язку індивідуально-психологічних особливостей сприймання літературного тексту з ефективністю розуміння прочитаного матеріалу.

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечувались теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, використанням надійних і валідних психодіагностичних методик, поєднанням якісного і кількісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю вибірки й застосуванням методів математичної статистики із залученням сучасних програм обробки даних.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблено програму «Управління сприйманням літературних текстів», основні засади якої можуть бути враховані практичними психологами при вирішенні завдань індивідуального й сімейного консультування, надання психологічної допомоги в рамках текст-орієнтованих напрямів психокорекції і психотерапії (нарративна та дискурсивна психотерапія, катативно-імагінативна психотерапія та ін.) та для оптимізації процесу сприймання людиною літературного тексту. Крім того, літературні тексти можуть бути використані клінічними психологами в якості засобу покращення психоемоційного стану хворого, або допоміжного методу при усвідомленні та прийнятті діагнозу. Також, врахування в навчальному процесі індивідуальних особливостей сприймання учнями текстової інформації дасть змогу оптимізувати процес отримання та засвоєння нових знань.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при вивченні дисциплін «Психологія особистості», «Диференційна психологія», «Вікова та

педагогічна психологія», «Психологічні основи зв'язків з громадськістю» студентами освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» та «магістр».

Особистий внесок здобувача. У статті «Фактори ефективності сприймання літературних текстів», опублікованій у співавторстві з науковим керівником І. В. Ващенко, автору дисертації належить емпіричне визначення та опис факторів читацької спрямованості.

Результати дослідження **впроваджено** автором у навчальну та науково-методичну роботу Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 427/1 від 21.05.2014), Мукачівського державного університету (довідка № 1047 від 22.05.2014), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 108-115-1187/88 від 26.05.2014).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і результати наукового дослідження обговорювались на засіданнях кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка протягом 2011-2014 років, а також на V, VI та VII міжнародних науково-практичних конференціях «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2011, 2012, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука» (Харків, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Современная реальность и жизненный путь человека: психологические аспекты» (Тула, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Rovnost prilezitosti a zosuladovanie prace a rodiny v praxi modernych organizacii» (Liptovský Mikuláš, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальные вопросы психологии» (Краснодар, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Психолінгвістика в сучасному світі – 2013» (Переяслав-Хмельницький, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Бочаровські читання» (Харків, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічне забезпечення особистісного розвитку майбутнього фахівця з вищою освітою» (Кам'янець-Подільський, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Ломоносов-2014» (Москва, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства» (Луганськ, 2014); Міжнародній науковій конференції «Людина в модифікаціях інформаційного світу: синергетичний аспект» (Київ, 2012), XIV, XV та XVI міжнародних наукових конференціях «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (Київ, 2012, 2013, 2014), Міжнародній науковій конференції XI «Шевченківська весна» (Київ, 2013).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційної роботи відображено у 21 публікації, серед яких 7 – статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 – стаття в іноземному виданні; 7 – статті у збірниках матеріалів наукових конференцій, 6 – тези виступів на наукових конференціях та семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Список літератури містить 225 найменувань, з яких 21 джерело англійською мовою. Основний зміст викладено на 165 сторінках, загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок. Робота містить 23 таблиці (на 11 сторінках), 21 рисунок (на 14 сторінках) і 7 додатків (на 25 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено його об'єкт, предмет, сформульовано мету та завдання; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, методологічну та теоретичну основу дослідження, використані методи; подано дані про впровадження результатів дослідження у практику, інформацію про структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Теоретичні передумови дослідження проблеми сприймання літературного тексту» – проаналізовано стан розробленості досліджуваної теми, виокремлено та співставлено психологічні, лінгвістичні, методологічні та філософські підходи до проблеми сприймання взагалі та сприймання літературного тексту, зокрема.

Аналіз літератури виявив різноманіття підходів до дослідження проблеми сприймання в психології: як рефлексорної діяльності, яка виникає в результаті безпосередньої дії подразника на органи чуття (Б. Г. Ананьєв, Л. М. Веккер, Б. Ф. Ломов, І. М. Сеченов, Є. Є. Соколов, А. Л. Ярбус та ін.); як процесу поступової організації діяльності, націленої на встановлення відношень між окремими об'єктами (Дж. Гібсон, О. М. Леонт'єв, Ж. Піаже, О. Хебб та ін.) та детермінованого умовами і характером практичної діяльності суб'єкта (О. В. Запорожець); як суми окремих первинних елементів свідомості – відчуттів (В. Вундт, Г. Гельмгольц, Е. Мах, І. Мюллер, Е. Тітченер); як складного процесу, що не обмежується сумою властивостей відчуттів (М. Вертгеймер, В. Келлер, К. Кофка та ін.); як дуалістичного утворення, яке є процесом відображення явищ об'єктивної реальності у свідомості людини та результатом такого відображення (С. Л. Рубінштейн).

З'ясовано, що сучасні дослідження проблематики сприймання текстів здійснюються за кількома напрямками: 1) лінгвістичним – сприймання розглядається в поєднанні з розумінням, як субпідрядні процеси: розуміння як результат сприймання; сприймання як особливий вид розуміння (О. Н. Андрєєва, Г. В. Колшанський, О. В. Смирнов, М. Я. Шанський та ін.); 2) філософським – сприймання тексту розглядається як процес взаємодії читача з автором (Р. Барт, Т. ван Дейк, М. Фуко, Р. Харре); 3) психологічним – сприймання розглядається як психологічний пізнавальний процес і результат (Н. С. Арутюнова, В. В. Знаков, Г. С. Костюк, В. М. Порус), інтерпретація (Ю. К. Корнілов), еталонування (В. О. Моляко) та явище, що має діалогічний характер (М. М. Бахтін, Ю. М. Лотман, Н. В. Чепелева).

У межах відповідних підходів по-різному трактується поняття «текст»: як результат процесу мовленнєвої творчості, за допомогою якого відбувається обмін інформацією (лінгвістичний підхід); як узагальнена система індивідуального та загальнокультурного досвіду (філософський підхід); як ментальний концепт, що відображає психічне життя індивіда (психологічний підхід). При аналізі тексту, як і інших предметів культури, дослідник має справу з матеріальним об'єктом, придатним для чуттєвого осягнення. Сприймання – процес, пов'язаний з багатьма зовнішніми факторами та особистісними особливостями суб'єкта. Вивчаючи особливості сприймання текстової інформації, дослідник стикається, з одного боку, з неможливістю безпосереднього охоплення та нечіткістю рамок явища, а, з іншого, – з варіативністю проявів у різних ситуаціях. Термін «сприймання» тісно пов'язаний з такими поняттями, як розуміння, зміст, значення. Вони, своєю чергою, мають на увазі певне відношення до особистості, суб'єкта діяльності. Тому сприймання різноманітне у своїх проявах і завжди пов'язане з цілями і завданнями діючого суб'єкта, а також зі специфікою текстового матеріалу, що сприймається. В межах сучасної психологічної науки активно досліджуються особливості сприймання текстів різного типу: публіцистичних (Ч. Венцьце, О. С. Кучерова, Л. А. Онуфрієва та ін.), поетичних (Л. С. Беляєва, С. П. Крегжде, Ю. Л. Проект, О. Л. Чуча, А. О. Яцюрик та ін.), навчальних і наукових (С. М. Бондаренко, Г. Г. Гранік, І. Л. Гудінова, О. В. Соболева, Н. І. Стовба та ін.), рекламних (Н. С. Авілова, А. Е. Баранов, Ю. О. Бровкіна, Л. В. Матвеева, Т. М. Лівшиц та ін.) та інших.

Констатовано, що дослідження сприймання літературного тексту охоплюють способи оптимізації цього процесу (Н. Д. Молдавська, Л. Р. Моршинська), впливу літературного тексту на емоційну сферу людини (О. І. Нікіфорова), механізмів ймовірнісного прогнозування в процесі сприймання (І. О. Зимня, Г. С. Сухобська), особливостей сприймання текстів різних функціональних стилів (О. В. Запорожець) та феноменології сприймання текстів представниками різних вікових груп (Л. В. Ширинкіна). Проте, недостатньо розробленими залишаються питання, пов'язані з індивідуально-психологічною детермінацією сприймання літературного тексту. Тому в своїй роботі ми дослідили індивідуально-психологічні особливості сприймання літературного тексту та визначили структурну організацію даного процесу.

За результатами теоретичного аналізу визначено вихідні позиції для створення методичної бази дослідження індивідуально-психологічних особливостей сприймання літературного тексту.

У **другому розділі** – «Емпіричне вивчення індивідуально-психологічних особливостей сприймання літературного тексту» – окреслено загальну стратегію емпіричного дослідження, описано методики, які використовувалися для дослідження індивідуально-психологічних особливостей сприймання літературного тексту; критерії виокремлення факторів читацької спрямованості; охарактеризовано

психологічні типи читачів літературних текстів. Представлено кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Дослідницька робота проводилась у три етапи. На першому етапі (2011–2012 рр.) здійснено теоретичний аналіз проблеми, розроблено програму дослідження, здійснено підбір психодіагностичних методик. На другому етапі (2012–2013 рр.) проведено пілотажне дослідження, адаптовано методики та здійснено емпіричне дослідження. На третьому етапі (2013–2014 рр.) розроблено структуру і зміст програми управління сприйманням літературних текстів. Представлено аналіз, опис та інтерпретацію отриманих результатів.

У дослідженні взяли участь 298 респондентів віком від 18 до 45 років (середній показник – 25 років), з них 208 жінок та 90 чоловіків. Серед досліджуваних були студенти вищих навчальних закладів та висококваліфіковані фахівці, які проживали у великих містах.

Для проведення емпіричного дослідження було розроблено методичний блок, що включав: 1) 16-РҒ опитувальник Р. Кетелла (форма А) для діагностики особистісних рис, які відображують відносно стійкі способи взаємодії людини зі світом і собою; 2) методику «Шкалювання тексту» (Модифікація методики Ю. О. Сорокіна) для визначення провідного компоненту сприймання літературного тексту (когнітивного, афективного чи конативного); 3) методику складання плану прочитаного, яка традиційно використовується для визначення глибини та адекватності розуміння, а в межах нашого дослідження була застосована для виявлення особливостей сприймання літературного тексту, таких як глибина і поверхневність та аналітичність і почуттєвість; 4) методику виявлення основної ідеї твору для визначення читацької орієнтації (акціональної, суб'єктної чи афективної).

Текстовий матеріал, з яким працювали респонденти, був поданий у вигляді уривків з україно- та російськомовних літературних творів, що відрізнялись за змістом (опис природи, активних подій, почуттів та переживань, життєвого шляху, роздумів). Респонденти мали можливість самостійно обирати, якою мовою їм легше працювати. Це дало змогу оптимізувати процедуру дослідження за рахунок врахування індивідуальних особливостей його учасників. З метою розширення спектру очікуваних результатів, досліджуваним були запропоновані тексти наступних авторів: Б. Акунін, І. Багрянний, В. Винниченко, О. Гончар, Л. Дереш, Ф. Достоєвський, В. Пелєвін, Л. Толстой, І. Тургенєв, І. Франко, написані у ХІХ–ХХІ століттях.

В ході емпіричного дослідження було встановлено, що у процесі сприймання літературного тексту задіяні конативний, афективний та когнітивний компоненти. Емпірично з'ясовано, що когнітивний компонент включає дві складові: когнітивної складності та когнітивної змістовності. Провідним в ході сприймання літературного тексту є один зі структурних компонентів, домінування якого зумовлюється індивідуальними особливостями читача та змістом тексту, а інші мають підпорядкований характер або ж взагалі залишаються незадіяними.

Виявлено, що у сприйманні літературного тексту особливу роль відіграють дві риси читача: чуттєвість та самоконтроль. Чуттєвість (I) позитивно пов'язана з афективним компонентом текстів усіх п'яти типів ($r=0,29$; $p<0,001$); конативним компонентом опису почуттів ($r=0,28$; $p<0,001$), роздумів ($r=0,27$; $p<0,001$) та природи ($r=0,25$; $p<0,001$); змістовністю опису життєвого шляху ($r=0,26$; $p<0,001$); подій ($r=0,24$; $p<0,001$); почуттів ($r=0,21$; $p<0,001$). Взаємозв'язки самоконтролю (Q3) з оцінками текстів є протилежними. Читачі, яким властива дана риса, дають низькі оцінки афективності ($r=-0,20$; $p<0,001$); конативності ($r=-0,19$; $p<0,001$) та змістовності ($r=-0,21$; $p<0,001$) текстів усіх типів.

Отже, чуттєві люди схильні позитивно сприймати літературні тексти різної змістової наповненості, намагаються досягнути глибину сюжету, порівняти почуття і переживання героїв з власним емоційним досвідом спрогнозувати можливі шляхи розвитку подій. Читачі з високим рівнем самоконтролю оцінюють більшість текстів як складні, незрозумілі або беззмістовні; вони схильні звертати увагу лише на розгортання поверхневої сюжетної лінії. Причиною цьому може бути низький рівень спонтанності у вираженні власних суджень та переживань, котрий не дає змогу читачеві емоційно реагувати на зміст тексту та ідентифікувати себе з героєм.

Особливості сприймання літературного тексту визначають й інші риси: тривожність, мрійливість, витонченість, інтелектуальність, радикалізм та ін. Аналіз структури сприймання літературного тексту дозволив виявити детермінованість даного процесу статевою приналежністю читачів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Особливості сприймання літературних текстів залежно від статі

Тип тексту	Компонент сприймання	Жінки	Чоловіки	U*	
Опис природи	Конативний	-	-	-	
	Афективний	2,89	2,51	7702	
	Когнітивний	змістовність	-	-	-
		складність	-	-	-
Опис подій	Конативний	-	-	-	
	Афективний	-0,22	-0,51	7911	
	Когнітивний	змістовність	-	-	-
		складність	-0,77	-2,55	8958
Опис почуттів	Конативний	0,07	-0,86	7916	
	Афективний	1,71	0,74	9171	
	Когнітивний	змістовність	3,73	2,82	8435
		складність	-	-	-
Опис роздумів	Конативний	-	-	-	
	Афективний	-	-	-	
	Когнітивний	змістовність	-	-	-
		складність	0,04	-0,34	7731

Примітка. * – у таблиці представлено середні зважені показники семантичного диференціалу та значення U-критерію Мана-Уїтні; відмінності значущі при $p<0,001$.

Отримані дані свідчать, що жінки, працюючи з літературним текстом, схильні орієнтуватись на свою чуттєву сферу, актуальні знання і попередній досвід, з іншого боку, сприймання чоловіків в першу чергу залежить від формального змісту тексту. Високі оцінки складності тексту у жінок свідчать про їх схильність вбачати у прочитаному глибинні ідеї, прихований зміст. Водночас, переважна більшість чоловіків акцентує увагу на поверхневому описі подій, не вдаючись до аналізу можливих підтекстів. Таким чином, встановлено, що, особливості сприймання літературних текстів обумовлені рядом індивідуально-психологічних характеристик читача, до яких, зокрема, належать його риси та статеві приналежності.

На основі отриманих результатів виокремлено шість факторів читацької спрямованості, що визначають динаміку та модальність сприймання літературного тексту. До них належать фактори позитивної оцінки опису життєвого шляху, почуттів, роздумів та природи, а також рефлексії сюжету і складності тексту. Навантаження зведених показників семантичного диференціалу окремо для кожного фактору представлені в таблиці 2. Проведений аналіз розкриває 72% загальної дисперсії.

Таблиця 2

Факторні навантаження зведених показників сприймання текстів

Назва фактору	% від загальної дисперсії	Складові фактору		Показники факторного навантаження
		Компонент сприймання	Тип тексту (опис ...)	
Складності тексту	15%	когнітивний (складність)	почуттів	0,76
			життєвого шляху	0,72
			подій	0,69
			роздумів	0,61
			природи	0,52
Позитивної оцінки опису життєвого шляху	13%	конативний	життєвого шляху	0,82
		афективний	життєвого шляху	0,71
Позитивної оцінки опису почуттів	13%	афективний	почуттів	0,85
		конативний	почуттів	0,71
		когнітивний	почуттів	0,53
Позитивної оцінки опису роздумів	13%	когнітивний	роздумів	0,84
		афективний	роздумів	0,68
Рефлексії сюжету	10%	когнітивний	життєвого шляху	0,75
		конативний	подій	0,59
		конативний	природи	0,56
Позитивної оцінки опису природи	8%	когнітивний	природи	0,84
		афективний	природи	0,66

На основі факторів читацької спрямованості та особистісних рис, що визначають особливості процесу сприймання тексту, з використанням методу кластерного аналізу виокремлено сім типів читачів літературних текстів. До них

належать: активний, інертний, пасивний, мисленнєвий, дієвий, натуралістичний високого рівня та натуралістичний низького рівня. Проаналізовано можливості прогнозування приналежності читача до певного типу на основі даних про його індивідуально-психологічні якості. Емпірично з'ясовано, що з високим рівнем вірогідності можна передбачити появу чотирьох з семи типів. До активного читацького типу належать особи, яким притаманні такі риси: сила супер-его, чуттєвість, інтелектуальність, сміливість, підозрілість. Люди з наднизькими показниками чуттєвості, частіше за все, належать до натуралістичного типу низького рівня. Мисленнєвий читацький тип притаманний людям з такими рисами, як сила супер-его, інтелектуальність та чуттєвість. Люди, яким властиві такі риси, як чуттєвість, інтелектуальність, мрійливість та витонченість, належать до інертного типу.

За результатами емпіричного дослідження описано структуру індивідуально-психологічної площини сприймання літературного тексту (рис. 1), яка включає три основних компоненти: два суб'єкти (автор і читач) та об'єкт (текст).

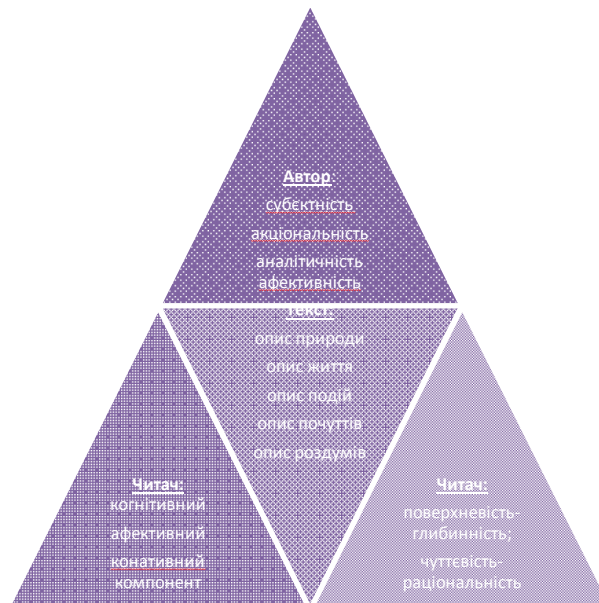

Рис. 1. Індивідуально-психологічна площина сприймання літературного тексту

Тексти, як максимально об'єктивовані утворення, можуть різнитися за змістом. З позицій змістової диференціації можна виокремити п'ять типів текстів, в яких описуються відповідно природа, події, почуття, життєвий шлях та роздуми. Кожен літературний твір може вмещувати у собі одразу декілька, чи навіть усі перераховані типи текстів. Тому, на різних етапах роботи з твором у читача можуть виникати різні, навіть протилежні реакції. Крім того, окремі фрагменти загального тексту можуть сприйматися, розумітися та запам'ятовуватися значно ефективніше, ніж інші. Тим не менш, у кожному літературному творі один з типів тексту виявляється провідним, тобто таким, що зустрічається частіше, ніж інші. Саме тому, доцільним є розподіл літературних текстів на п'ять типів відповідно до їхньої змістової наповненості.

Одним з суб'єктів літературної взаємодії є автор тексту, чії особистісні риси,

якості, уподобання та переконання визначають не лише змістове наповнення тексту, але і його емоційну забарвленість, динамічність та суб'єктивну привабливість для читача. До сутнісного ядра, навколо якого зосереджений весь зміст літературного тексту входить одна з трьох складових: суб'єкт (головний герой), послідовна зміна подій, або роздуми та почуття героїв. Вибір тієї чи іншої складової являє собою авторську орієнтацію.

Для суб'єктної орієнтації характерною є подача інформації через призму особливостей героїв твору. При цьому, автор детально змальовує зовнішні характеристики героїв, їх особистісні риси, мотиви і причини поведінки. Такі твори часто бувають написані від першої особи, що дозволяє читачу максимально ефективно ідентифікувати себе з героєм та сформуванню загального позитивного ставлення до прочитаного.

Акціональна орієнтація визначає високу динаміку подачі змісту. При цьому автор чітко, логічно та послідовно подає зміну подій та ситуацій, не акцентуючи надмірної уваги на переживаннях героїв, їхньому внутрішньому світі. Акціонально-орієнтовані твори традиційно бувають простими для сприймання і оцінюються читачами як цікаві та зрозумілі. Після знайомства з ними у свідомості читачів зберігається хронологія основних подій, описаних автором.

При аналітичній та афективній орієнтації основну увагу автор приділяє відображенню внутрішнього світу героїв, їхніх почуттів та роздумів. У ході роботи з таким текстом принципового значення набуває співвіднесення представлених у тексті позицій з поглядами читача та його попереднім досвідом. Якщо читач має досвід переживання емоцій, якими автор наділив своїх персонажів, це стимулює процес ідентифікації з героєм, що своєю чергою підвищує суб'єктивну привабливість тексту. З іншого боку, якщо переживання, описані у творі, незнайомі читачеві, текст буде оцінено як нудний та беззмістовний. Що стосується роздумів, то тут на перший план виходить не те, чи згоден читач з позицією автора, а те, наскільки висвітлена у творі проблема є актуальною для читача. У разі її актуальності твір буде високо оцінений за показниками змістовності, навіть у випадку, якщо читач не погоджується з автором.

Таким чином, створюючи літературний текст автор може подавати інформацію орієнтуючись на особистість героя, події, або почуття і роздуми. Від того, наскільки авторський стиль співпадає з читацькими уподобаннями залежить суб'єктивна привабливість твору для читача.

Іншим суб'єктом літературного процесу є читач. Від його індивідуально-психологічних та особистісних якостей безпосередньо залежить повнота і адекватність сприймання літературного тексту. На індивідуально-психологічному рівні в процесі взаємодії людини з текстом принципового значення набувають компоненти сприймання. Крім того, діяльність читача, як суб'єкта літературного процесу, відбувається на перетині двох антиномічних пар критеріїв. Перша пара – це поверхневність–глибинність, друга – раціоналізаціональність–чуттєвість сприймання.

Враховуючи ці дві антиномії, можна виокремити чотири типи взаємодії читача з літературним текстом: аналітичний, змістовний, інтуїтивний та формальний.

Структурний аналіз індивідуально-психологічної площини сприймання літературного тексту допомагає пояснити особливості взаємодії читача з текстами різної змістової наповненості. Отримані в ході емпіричного дослідження результати дозволяють поглибити знання про специфіку протікання процесу сприймання літературного тексту та, в разі потреби, підвищити його ефективність.

У **третьому розділі** – «Способи оптимізації сприймання текстової інформації в практичній діяльності» – викладено програму управління даним процесом, спрямовану на розвиток навичок оптимізації взаємодії читача з текстом. Програма призначена для студентів гуманітарних спеціальностей та спрямована на формування вміння визначати провідні компоненти сприймання літературного тексту; отримання знань, щодо індивідуально-психологічних детермінант процесу взаємодії читача з текстом; вміння проводити моніторинг потенційної аудиторії та підбирати літературні тексти з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей читачів; усвідомлення перспективи формуючого та корекційного впливу на процес роботи з літературним текстом; формування навичок оптимізації сприймання текстової інформації.

Логіка подання матеріалу програми передбачає проведення студентами попереднього дослідження особливостей сприймання текстів; опанування теоретичних засад програми та оволодіння необхідними практичними навичками; проведення повторного дослідження з урахуванням набутих знань. В рамках попереднього дослідження студентам було запропоновано підібрати для читача такий текст, в наслідок сприймання якого у свідомості читача залишився б максимально сприятливий його образ (що виявляється у високих показниках конативного та афективного компонентів, а також когнітивної змістовності). При цьому вони керувались лише власними уявленнями про доцільність відбору того, чи іншого тексту. При повторному дослідженні студенти мали виконати ідентичне завдання, проте тексти для читачів підбирались з урахуванням набутих в ході опанування програми знань.

За результатами впровадження програми «Управління сприйманням літературних текстів» емпірично доведено, що при довільному підборі літературних текстів образ прочитаного, в переважній більшості випадків є менш привабливим, ніж у разі, коли текстовий матеріал пропонується з урахуванням представлених у програмі засад.

Так у випадках, коли тексти для читачів підбирались з огляду на їхні індивідуально-психологічні особливості, підвищувались показники конативного та афективного компонентів і когнітивної змістовності, а когнітивної складності – знижувались (див. табл. 3).

Отримані дані свідчать, що врахування основних засад програми дозволяє оптимізувати процес сприймання літературних текстів.

Результати апробування програми «Управління сприйманням літературних текстів» (n=30)

Компонент сприймання літературного тексту		Особливості сприймання літературних текстів, підібраних		U
		до опанування програми	після опанування програми	
Конативний		-0,53	2,13	5550
Афективний		0,78	1,53	60788
Когнітивний	Змістовність	1,06	2,37	16554
	Складність	3,92	-1,1	57694

Примітка. * – у таблиці представлено середні зважені показники семантичного диференціалу та значення U-критерію Мана-Уїтні; відмінності значущі при $p < 0,001$.

Знання та навички, отримані в ході опанування програми «Управління сприйманням літературних текстів» можуть бути корисними для спеціалістів, професійна діяльність яких пов'язана з проблемами сприймання текстової інформації (психотерапевти і практичні психологи, котрі працюють в рамках текст-орієнтованих підходів (катативно-імагінативна, наративна та дискурсивна психотерапія), педагоги, культурологи, спеціалісти сфери маркетингу і зв'язків з громадськістю, журналісти та ін.).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено результати теоретико-емпіричного дослідження проблеми сприймання літературного тексту і доведено зумовленість даного процесу індивідуально-психологічними особливостями читача; розроблено програму управління сприйманням літературних текстів. За результатами дослідження зроблено такі висновки.

1. Виявлено та узагальнено напрями досліджень сприймання літературного тексту, в межах котрих даний процес визначається як розкодування та засвоєння знаків (лінгвістичний підхід); крос-культурна взаємодія автора і читача (філософський підхід); відображення змісту у свідомості читача, що опосередковується його індивідуально-психологічними особливостями (психологічний підхід). Літературний текст розуміється нами як завершена, цілісна в змістовному і структурному плані мовленнєва одиниця, наділена рисами та характеристиками свого автора і здатна чинити вплив на людину, яка її сприймає.

2. Визначено складові процесу взаємодії людини з літературним текстом, до яких віднесено: два суб'єкти (читач та автор) і об'єкт (текст). Тексти різняться за жанром, стилем, формою та змістом. З позицій змістової диференціації нами було виокремлено п'ять типів текстів, в яких описуються відповідно природа, події, почуття, життєвий шлях та роздуми.

Іншим чинником, що визначає специфіку взаємодії людини з літературним

текстом, є особистісні особливості та інтенції автора. Створюючи літературний текст, автор визначає його змістову та жанрову спрямованість, загальну лінію розвитку подій та характер кожного окремого персонажу. В ході написання літературного твору автор може орієнтуватись на один з трьох основних компонентів: суб'єкта; послідовну зміну подій; роздуми та почуття героїв.

Третім учасником літературного процесу є читач. Специфіка сприймання ним літературного тексту визначається одним з трьох компонентів. Вибір провідного компоненту детермінується індивідуально-психологічними особливостями читача, які також визначають повноту й адекватність сприймання літературного тексту.

3. Змістове наповнення концепції трикомпонентної структури сприймання літературного тексту становлять наступні складові: конативна, афективна та когнітивна. Остання складається з двох незалежних факторів: складності та змістовності.

Емпірично доведено залежність провідного компоненту сприймання літературного тексту від індивідуально-психологічних особливостей читача, зокрема від його індивідуальних рис. Рисами, що визначають сприймання літературного тексту, є чуттєвість та самоконтроль. Високий рівень чуттєвості визначає емоційне реагування на зміст прочитаного та формування позитивного образу тексту у свідомості людини. Самоконтроль, навпаки, блокує спонтанність та відкритість новому досвіду, внаслідок чого людина не проявляє схильності до ідентифікації з героєм тексту і оцінки описаного через призму власного життєвого досвіду. Читачі з високим рівнем самоконтролю оцінюють переважну більшість літературних текстів як складні та беззмістовні, неохоче та без інтересу розповідають про прочитане. Встановлено, що на сприймання літературного тексту впливають й інші риси (відвертість, витонченість, інтелектуальність, мрійливість, тривожність та ін.), які визначають ефективність сприймання та суб'єктивну привабливість образу прочитаного тексту.

4. Встановлено, що процес сприймання літературного тексту включає такі структурні елементи, як читацька спрямованість (суб'єктна, акціональна та емоційна) та тип роботи людини з літературним текстом (аналітичний, формалізований, інтуїтивний та глибинний).

Визначено, що динаміка, модальність та ефективність сприймання літературного тексту детермінується специфічними факторами читацької спрямованості. До них належать фактори позитивної оцінки опису життєвого шляху, почуттів, роздумів та природи, а також рефлексії сюжету і складності тексту.

Виокремлено психологічні типи читачів літературних текстів: активний; інертний; пасивний; мисленневий; дієвий; натуралістичний (високий рівень); натуралістичний (низький рівень). Доведено, що знаючи, до якого типу належить читач, можна передбачити, наскільки ефективно він сприйматиме тексти різних типів.

5. Розроблено та впроваджено у практику програму «Управління сприйманням літературних текстів» спрямовану на формування навичок оптимізації даного процесу. Програма передбачає розвиток у студентів навичок діагностики потенційної читацької аудиторії та підбору текстового матеріалу з урахуванням виявлених закономірностей. При такому підході зростає ефективність сприймання літературних текстів, про що свідчать підвищені відносно середнього показники конативного та афективного компонентів, а також когнітивної змістовності. Результати апробації програми доводять її ефективність та відповідність поставленим задачам.

Наше дослідження не претендує на остаточне вирішення проблеми, тому перспективним напрямом наукових розвідок вважаємо розширення психологічної характеристики типів читачів літературного тексту; визначення способів підвищення ефективності засвоєння змісту прочитаного; виявлення додаткових суб'єктивних детермінант сприймання літературного тексту. Це й становитиме предмет наших подальших досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Литвиненко О. О. Психологічні особливості сприймання літературних текстів, як комплексного процесу самовдосконалення особистості / О. О. Литвиненко // Науковий Часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. № 12 Психологічні науки: зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 37 (61). – С. 139–143.
2. Литвиненко О. О. Психологічні особливості продукування людиною особистісно-значущих текстів / О. О. Литвиненко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. пр. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2012. – Вип. 8. – С. 380–386.
3. Литвиненко О. О. Психотерапевтичний потенціал літературного тексту / О. О. Литвиненко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса: Астропринт, 2012. – Т. 17. – Вип. 8 (20). – С. 290–296.
4. Литвиненко О. О. Емпіричні можливості дослідження психологічних механізмів сприймання літературних текстів / О. О. Литвиненко // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. – Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013. – №1 (30). – С. 180–186.
5. Литвиненко О. О. Психологічна типологія читачів літературних текстів, як новітній засіб психодіагностичного інструментарію / О. О. Литвиненко // Вісник Харківського національного педагогічного університету. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2013. – Вип. 46. – Ч. 2 – С. 171–178.
6. Литвиненко О. О. Психологічні особливості взаємодії людини з літературним текстом / О. О. Литвиненко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2014. – №2 (23). – С. 148–154.
7. Литвиненко О. О. Можливості та перспективи управління сприйманням літературних текстів / О. О. Литвиненко // Вісник Херсонського державного

університету. Сер. Психологічні науки: зб. наук. пр. – Херсон: ХДУ, 2014. – Вип. 1. Т. 1. – С. 54–58.

Статті у зарубіжних виданнях

8. Литвиненко Е. А. Структурные особенности процесса восприятия литературных текстов и их связь с личностными характеристиками читателя / Е. А. Литвиненко // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – № I (7), Issue: 14. – P. 255–260.

Статті та матеріали в інших виданнях

9. Литвиненко Е. А. Гендерные особенности восприятия текстов партнерами в браке, как барьер коммуникации / Е. А. Литвиненко / Rovnost prilezitosti a zosuladovanie prace a rodiny v praxi modernych organizacii. – Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika. – Liptovský Mikuláš, 2012. – P. 121–130.

10. Литвиненко О. О. Психодіагностичний зміст міжсуб'єктної взаємодії в триаді Автор-Текст-Читач / О. О. Литвиненко / Психологічні науки: проблеми і здобутки. Тематичний випуск Проблеми емпіричних досліджень у психології. – К.: Гнозис, 2012. – Т. IV. – Вип. 6. – С. 184–189.

11. Литвиненко О. О. Психологічні механізми сприймання та розуміння особистістю текстової інформації / О. О. Литвиненко / Проблеми емпіричних досліджень у психології: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 5–6 грудня 2012). – К.: ОВС, 2012. – С. 108–112.

12. Литвиненко Е. А. Роль индивидуально-психологических особенностей читателя в процессе восприятия литературных текстов / Е. А. Литвиненко // Актуальные вопросы психологии: сб. науч. тр. – Краснодар, 2013. – С. 33–39.

13. Литвиненко О. О. Гендерні особливості сприймання літературних текстів / О. О. Литвиненко / Проблеми емпіричних досліджень у психології: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 5–6 грудня 2013). – К., 2013. – С. 112–117.

14. Литвиненко О. О. Психологічні особливості читання, як початкового етапу сприймання текстової інформації / О. О. Литвиненко / Психолого-педагогічне забезпечення особистісного розвитку майбутнього фахівця з вищою освітою: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кам'янець-Подільський, 26 червня 2013 р.). – Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. І. Огієнка, 2013. – С. 89–94.

15. Ващенко І. В. Фактори ефективності сприймання літературних текстів / І. В. Ващенко, О. О. Литвиненко // East European Journal of Psycholinguistics. – Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2014. – Issue 1. – P. 209–216.

Тези наукових доповідей

16. Литвиненко О. О. Кодифікація повідомлень в процесі сприймання літературних текстів / О. О. Литвиненко / Проблеми емпіричних досліджень у психології: тези V Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 8–9 грудня 2011 р.). – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – С. 79–81.

17. Литвиненко Е. А. Новейшие попытки психологической типологизации читателей художественной литературы / Е. А. Литвиненко / Современная реальность и

жизненный путь человека – психологические аспекты: тезисы Международной научно-практической конференции (Тула, 10–12 апреля 2012 г.). – Тула: Изд-во ТулГУ, 2012. – С. 114–119.

18. Литвиненко О. О. Персональний нарратив, як засіб узагальнення і систематизації індивідуального досвіду особистості / О. О. Литвиненко / Проблеми особистості в сучасній науці – результати та перспективи дослідження: тези XV Міжнародної конференції молодих науковців (Київ, 18–19 квітня 2013 р.). – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – С. 51–55.

19. Lytvynenko Olena. The Projective Approach to the Research of the Literary Text Perception / O. Lytvynenko / Психолінгвістика в сучасному світі – 2013: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, тези, (Переяслав-Хмельницький, 18–19 жовтня 2013 р.). – Переяслав-Хмельницький: ПХДПУ ім. Г. Сковороди, 2013. – С. 50.

20. Литвиненко Е. А. Индивидуально-психологические особенности восприятия литературных текстов / Е. А. Литвиненко / Ломоносов–2014: тезисы международного молодежного научного форума [Электронный ресурс], (Москва, 7–11 апреля 2014 г.) – М.: МАКС Пресс, 2014.

21. Литвиненко О. О. Гендерні відмінності в процесі сприймання літературних текстів / О. О. Литвиненко / Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: тези XI науково-практичної конференції (Луганськ, 18–19 квітня 2014 р.). – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2014. – С. 152–155.

АНОТАЦІЇ

Литвиненко О. О. Індивідуально-психологічні особливості сприймання літературного тексту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2014.

Дисертацію присвячено проблемі індивідуально-психологічних детермінант сприймання літературного тексту. Робота містить теоретичне обґрунтування, методичні засади та результати емпіричного дослідження цієї проблеми.

Встановлено, що процес сприймання літературного тексту включає такі структурні елементи, як читацька спрямованість (суб'єктна, акціональна та емоційна) та тип роботи людини з літературним текстом (аналітичний, формалізований, інтуїтивний та глибинний). Операціоналізовано поняття «індивідуально-психологічні особливості сприймання літературного тексту». Визначено, що до них належать риси читача та фактори читацької спрямованості (позитивної оцінки опису життєвого шляху, почуттів, роздумів та природи, а також фактори рефлексії сюжету і складності тексту). Поглиблено уявлення про компоненти взаємодії людини з літературним текстом (когнітивний, афективний та конативний). Домінування певного компонента в процесі сприймання тексту визначається індивідуально-психологічними особливостями людини. Доведено, що з урахуванням факторів спрямованості кожного читача літературних текстів можна

віднести до одного з семи типів: активного; інертного; пасивного; мисленневого; дієвого; натуралістичного (високого рівня) та натуралістичного (низького рівня). Розроблено й впроваджено програму «Управління сприйманням літературних текстів», спрямовану на підвищення ефективності даного процесу. В ході апробації доведено, що дотримання основних принципів програми дозволяє розробляти та підбирати тексти з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей представників цільової аудиторії, що, своєю чергою, підвищує ефективність сприймання.

Ключові слова: літературний текст, сприймання, компоненти сприймання, фактори читацької спрямованості, типи читачів.

Литвиненко Е. А. Індивідуально-психологические особенности восприятия литературного текста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2014.

В диссертации исследуется проблема индивидуально-психологических детерминант восприятия литературного текста. Работа включает теоретическое обоснование, методические принципы и результаты эмпирического исследования данной проблемы.

Установлено, что процесс восприятия литературного текста включает такие структурные элементы, как читательская направленность (субъектная, акциональная и эмоциональная) и тип работы человека с текстом (аналитический, формализованный, интуитивный и глубинный). Операционализовано понятие «индивидуально-психологические особенности восприятия литературного текста». Определено, что к ним относятся факторы читательской направленности (позитивной оценки описания жизненного пути, чувств, размышлений, и природы, а также факторы рефлексии сюжета и сложности текста). Выделенные факторы связаны с личностными чертами читателей и определяют специфику, динамику, модальность и эффективность восприятия литературного текста.

Подтверждена и дополнена концепция трехкомпонентной структуры восприятия литературного текста, включающая когнитивный, аффективный и конативный компоненты. Установлено, что когнитивный компонент включает в себя две независимых составляющих: факторы когнитивной содержательности и сложности. Эмпирически доказана зависимость ведущего компонента восприятия текста от индивидуально-психологических особенностей читателя. Чертами, которые наиболее интенсивно определяют специфику восприятия литературного текста, являются чувствительность и самоконтроль. Влияние на данный процесс таких черт, как интеллектуальность, мечтательность, тревожность, утонченность и пр. является менее интенсивным, но также значимым.

Доказано, что с учетом индивидуально-психологических особенностей каждого читателя литературных текстов можно отнести к одному из семи типов:

активному, инертному, пассивному, мыслительному, деятельному, натуралистичному (высокого уровня), натуралистичному (низкого уровня). Зная, к какому из представленных типов относится человек, можно предположить, каким образом и насколько эффективно он будет воспринимать разнообразные тексты.

Разработана структурно-прогностическая модель восприятия литературного текста, описывающая особенности взаимодействия читателя с текстами разной содержательной наполненности. На основе представленных в модели закономерностей создана и внедрена в практику программа «Управление восприятием литературных текстов». Программа предусматривает развитие навыков оптимизации восприятия текстовой информации с учетом индивидуально-психологических особенностей читателей. В ходе апробации доказано, что учет основных принципов программы позволяет разрабатывать и подбирать тексты с учетом индивидуально-психологических особенностей представителей целевой аудитории, что, в свою очередь, повышает эффективность восприятия.

Ключевые слова: литературный текст, восприятие, компоненты восприятия, факторы читательской направленности, типы читателей.

Lytvynenko O. O. Individually-Psychological Peculiarities of Literary Text Perception. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences in specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the MES of Ukraine, Kyiv, 2014.

The dissertation is dedicated to the problem of individually-psychological determinants of literary text perception. The paper contains the theoretical substantiation, methodical principles and the results of the empirical research of the problem in question.

The nature and characteristics of literary text perception are described in the dissertation. The research allowed to identify the components of literary text perception, namely the reader orientation (subjective, actional and emotional) and the type of person's interaction with the text (analytical, formal, intuitive and profound). The concept of "individual psychological peculiarities of the literary text perception" is revealed. These peculiarities include personal features and the reader's orientation factors (complexity of the text, plot reflection, a positive assessment of biographies, feelings, thoughts and nature description). The idea of a three-component structure of literary text perception, including cognitive, affective and connotative components is confirmed and expanded. It is proved that, considering individual psychological characteristics, each reader of literary texts can be assigned to one of seven types: active, inert, passive, thinking, doing, naturalistic (high level), naturalistic (low level). Knowing to which readers-type belongs a person, the psychologist can assume, how effectively hi will perceive different texts. The program "Managing the Literary Texts Perception" is developed and implemented.

Keywords: literary text, perception, components of perception, reader orientation factors, reader types.